

RENDELETI TULAJDONKISAJÁTÍTÁS A MAGYAR AUTONÓM TARTOMÁNYBAN, 1952–1960

A totalitárius rendszer legfőbb sajátossága, hogy nem egyszerűen a politikai hatalom monopóliumát, politikai diktatúrát jelent, hanem olyan rendszert, amely a társadalom pluralitásának felszámolására törekszik. A gazdasági, kulturális, társadalmi, tudományos és más létszférákat is a politikai kontroll, politikai uralom alá kívánja vonni. Abszolút uralom kiépítésére törekszik az élet minden területén: kontrollálni kívánja az egyén egész életét, minden tevékenységét.¹

A hatalomnak ez a típusa nem tűri a társadalomban az önállóságot, az autonómia kis szigeteit, hanem a szoros függőségi viszonyok kiépítésén munkálkodik. A döntési folyamatok centralizáltak, felülről lefelé irányulnak. Ezek a hatalmi beállítódások a Román Munkáspárt társadalompolitikájában is markánsan jelen voltak az ötvenes években. A kollektivizálás időszakában természetesen volt a politikai hatalom birtokosainak és a parasztságnak a szembenállása: a hagyományokon, a vallásosságon és a földtulajdonon alapuló paraszti kultúra elkerülhetetlenül konfliktusba került a rendszer céljaival és értékeivel. A parasztlakosság bizalmatlanok voltak az állam intencióival szemben, és nem lehetett őket – mint más társadalmi csoportokat – könnyen meggyőzni a gazdasági elnyomás várható jótéteményeiről.”² Ismert, hogy a kollektivizálás lényege a paraszti földtulajdon felszámolása, a termelés és elosztás központi szervezésének kialakítása

-
- 1 Körösi András: Kormányzati rendszerek. In *Mi a politika? Bevezetés a politika világába*. Szerk.: Gyurgyák János. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 74. p.
 - 2 Peer Ronnas: *Urbanization in Romania*. The Economic Research Institute Stockholm School of Economics. 1984. 55. p.

volt. E közel másfél évtizedes átalakítási folyamatban a politikai vezetés többször megtorpant, illetve stratégiaváltásra kényszerült (1951, 1953, 1957). A kitűzött célról: a paraszti magántulajdon felszámolásáról azonban sosem mondott le, mert az oly sokat idézett lenini tézis szerint „a paraszti kistulajdon állandóan, minden nap, minden órában tömegméretekben szüli a kapitalizmust”, a szocializmus ellenségét.

A földtulajdon és a termelőeszközök rendeleti kisajátítása

Az ötvenes években a föld és az ingatlan kisajátításának ismert formái (kollektivizálás, államosítás) mellett, a politikai hatalom folyamatosan rendeleti úton is igyekezett gyarapítani a szocialista tulajdont.

Az 1951/111. sz. törvényerejű rendelet az örökös nélküli, vagy gazdtalan, elhagyott javak állami tulajdonba vételéről rendelkezett. A nagybirtokok és ipari vállalatok, bányák államosítása után a szerényebb vagyonnal rendelkező társadalmi kategóriáktól a legfontosabb vagyontárgyakat, a földet és az épületeket az 1950/92., 1952/142., 1953/308. és az 1955/524. sz. rendeletekkel, minisztertanácsi határozatokkal sajátították ki. Közülük a leghírhedtebb az 1953 februárjában érvénybe lépett 308-as Minisztertanácsi Határozat volt (MTH). Ez a rendelkezés az ötvenes évek folyamán végig hatályban volt, előírásai alapján minden földtulajdonnal rendelkező család, amely valamilyen okból nem művelte, vagy másokkal műveltette birtokát, átadhatta, „felajánlhatta” azt az államnak.

Egy MAT jelentésben olvasható, hogy a 308-as „lehetőséget ad, hogy az üzemeknél, vállalatoknál dolgozó alkalmazottak földjeiket felajánlják az állam részére, valamint azon kulákok is, akik betegségük vagy öregségük miatt mezőgazdasági ingatlanaikat megművelni nem tudják.”³ A MTH alkalmazásakor a községi és

3 Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatósága, a továbbiakban: ANDJ Mureș), fond Sfatul Popular al Regiunii

rajoni bizottságok megszorító, korlátozó intézkedésekkel igyekeztek gyarapítani a hatáskörükbe kerülő földterületeket: pl. a kisiparosoknak nem adtak engedélyt, az alkalmazottakat elbocsátással fenyegették.

A Magyar Autonóm Tartományban 1953. február 9-én tartományi bizottság alakult a 308-as MTH alkalmazására: összehívták a néptanácselnököket, rajoni és községi bizottságokat alakítottak. Ez utóbbiakba a néptanácsok végrehajtó bizottságainak tagjait és szegényparasztokat kellett beválasztani.

Az állam javára történő földfelajánlás előírt forgatókönyve nemcsak bürokratikus procedúra: a hatalmi cinizmus dokumentuma is. A tulajdonosnak kérnie kellett, hogy birtokának egy részét – a típusnyomtatványban részletesen felsorolva, hogy a határ melyik dűlőjében, mekkora kiterjedésű parcellát – a helyi néptanács vagy kollektív gazdaság vegye használatba. Ezután a községi és városi bizottságok elbírálták a felajánlási kérést – egyetértettek, azzal, „hogy a felajánlott ingatlan menjen át az állam tulajdonába” –, majd a jóváhagyást felterjesztették a rajoni bizottságokhoz, innen az összesített adatok a Tartományi Néptanácsához kerültek.

A MTH érvénybe lépése után két hónappal a MAT-ban 2 595 személy és intézmény (egyházak) 12 524 ha földet adtak át az államnak. Az alábbi táblázat a különböző társadalmi kategóriákba tartozó tulajdonosok létszámát és az átadott földterületek kiterjedését, az átadott parcellák számát tartalmazza:

<i>Társadalmi kategóriák</i>	<i>Kérések száma</i>	<i>Átvett terület</i>		<i>A parcellák száma</i>
		<i>Ha</i>	<i>Ár</i>	
Munkás	467	914	88	1.100
Hivatalnok	1.150	3.372	44	3.887
Nyugdíjas	150	627	43	547

Mureş Autonómă Maghiară (a Maros Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsa, a továbbiakban: SPRMAM), dos. 29/1953, 1953 május 23.

Társadalmi kategóriák	Kérések száma	Átvett terület		A parcellák száma
		Ha	Ár	
Kulák	444	4.498	98	2.845
Intézmény (parókiák)	227	2.509	52	1.700
Szabadfoglalkozásúak	289	244	25	330
Dolgozó paraszt	92	344	25	-
Összesen	2.595	12.524	25	10.701

Forrás: Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș, fond Sfatul Popular al Regiunii Mureș Autonomă Maghiară, dos. 78/1953, 329. f.

Látható, hogy a földfelajánlók közül legtöbben a szocialista szektor alkalmazottai voltak. Az állami vállalatoknál, intézményeknél dolgozó, fizetésből élő hivatalnokokat, munkásokat a községi és városi bizottságok könnyen tudták manipulálni. Választaniuk kellett munkahelyük megtartása és a földek felajánlása között. A MTH alkalmazásának – legalábbis a MAT területén – legsúlyosabb kárát a kuláknak minősített falusi gazdák látták: abból, hogy 1 617 hivatalnok és munkás 200 ha területtel kevesebb földet adott át az államnak, mint a 444 kulákgazdaság, nyilvánvaló, hogy a MTH végrehajtása nemcsak a földjeiket elhagyók, vagy művelésével nem foglalkozók birtokainak kisajátítását, hanem a paraszt-ság felső rétegének tulajdonfosztását is célozta.

1953. májusában a MAT-ban már 14 874,04 ha volt a 308-as MTH alapján átvett földterület. Az egyes rajonokban átvett területek nagyságát az alábbi táblázat tükrözi:

Rajonok	Átvett terület (ha)
Csík	986,65
Gyergyó	1.047,53
Udvarhely	2.305,46

<i>Rajonok</i>	<i>Átvett terület (ha)</i>
Régen	1.855,79
Sepsiszentgyörgy	2.622,58
Erdőszentgyörgy	1.206,77
Marosvásárhely	3.095,44
Kézdivásárhely	1.869,27
Maroshévíz	153,54
Összesen a tartományban	15.143,03

Forrás: ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 1953/78, 373. f.

Feltűnően kevés a Maroshévíz rajonban átadott terület, holott ennek a hegyvidéki rajonnak feleannyi szántóterülete volt, mint a szomszédos Gyergyó rajonnak. Nyitott kérdés, hogy a két rajon között az államnak átadott területek közti közel hétszeres különbség a társadalomszerkezeti sajátosságokkal magyarázható-e (pl. népesebb munkás- és hivatalnokréteg Gyergyóban), vagy a rajonok vezetésének végrehajtó munkájában is voltak eltérések, esetleg a tartományi vezetés volt elnézőbb Maroshévíz rajonnal.

Állami tulajdonba vették a műveletlen, „elhagyott”-nak minősített parcellákat is. A MAT-ban 1953 tavaszán 242 személy 1 412 ha területét (1524 parcellát) nyilvánították elhagyottnak.⁴ Az általános társadalmi elnyomást, a falusi földtulajdonos réteg változóban lévő értékrendjét jelzi, hogy a földjüket elhagyók között a hatalmi társadalomképben lojálisnak beállított és politikai szövetségesnek nyilvánított „dolgozó paraszt”-ok voltak túlsúlyban (110 személy a 242-ből). A legnagyobb birtokrészeket azonban a súlyos beszolgáltatási kötelezettségekkel terhelt kulákgazdaságok hagyták el: 25 család 489,47 ha területet. A föld a paraszti világ központi értékhordozója volt, a birtoknak nemcsak gazdasági értéke, de társadalmi pozíciót, presztízst, rangot jelző szerepe is volt a falusi társadalomban. A földek elhagyásában a korai ötvenes években a beszolgáltatási kötelezettségekkel sújtott és a kollekti-

4 ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 78/1953, 375. f.

vizálással fenyegetett parasztság válsága, a hatósági árakkal szabályozott termelési viszonyokat elutasító paraszti magatartás fejeződött ki.

Az elhagyott területek a helyi néptanácsok kezelésébe kerültek, részben továbbra is megműveletlenek maradtak. Pl. Udvarhely rajonban 1953-ban 303 ha ilyen kategóriájú területről készült nyilvántartás, az egyéni gazdálkodást folytató parasztoknak csak 46,73 ha területet sikerült kiosztani, 117 hektárt a néptanácsok műveltettek meg, a többi kimaradt a művelésből.⁵

A rendeleti kisajátításokkal átvett földeket elsősorban a szocialista termelőszervezetek megerősítésére használták. 1953. február 1-jén jelent meg a 308-as MTH és néhány hónap múlva (október 28-án) újabb MTH (3522/1953.) szabályozta a földterületek átadását az állami tartalékokból a kollektív gazdaságoknak, a társulásoknak, illetve a szegényparasztnak „örökhasználatra.” A MTH végrehajtását a tartományi, rajoni és községi néptanácsok végrehajtó bizottságaira ruházták. Az egyéni parasztnak földbirtokát –, akik megfelelő munkaerővel rendelkeztek és kevés földjük volt – a MTH szerint az állami földalapról 5 hektárig lehetett kiegészíteni. A szóban forgó MTH rendelkezett a községek ún. Loot.zoo gazdaságainak létrehozására kiutalható földterületekről is, azzal a feltétellel, hogy ezek a területek takarmánynövények termesztésére használhatók.

A MAT-ban 1953. májusáig magántulajdonból állami kezelésbe vett 14.874,04 ha területből 2.051,25 ha a már megalakult kollektív gazdaságok, 2.937,14 ha a Loot.zoo gazdaságok, 1.636,96 ha a néptanácsok felügyelete alatt működtetett mellékgazdaságok használatába került.⁶ Továbbá kisebb területeket juttattak a tanügyi alkalmazottaknak, iskoláknak, valamint csemetekertek, sportpályák létesítésére.⁷

5 Uo. 367. f.

6 Uo. 373. f.

7 Uo.

A „felajánlott” földekből 4.440,1 hektárt szerződés alapján átadtak négy-öt éves időszakra művelésre kevés földdel rendelkező magántermelőknek. Kiosztatlan maradt közel 2.600 ha terület, ennek fele kaszáló és legelő volt, kb. 350 ha pedig terméketlen.⁸

Az előző évek súlyos társadalmi elnyomásának következményeként átalakuló paraszti értékrendet jelzi, hogy a tulajdonosok egyes csoportjai igyekeztek szabadulni birtokuk egy részétől. Olyan helyzetek is előfordultak, hogy ez nem sikerült: a felajánlott földeket nem minden esetben fogadták el a helyi bizottságok. Pl. Kézdivásárhelyen 1953. február 23-án a földfelajánlási kéréseket tárgyaló vb gyűlésen a 29 elbírált kéresemből 4 felajánlást elutasítottak. Az indoklásban az állt, hogy a földjüket felajánlók még munkaképesek.⁹

A kisbirtokos magántermelőknek nem jelentett túl nagy kedvezményt az államnak felajánlott földek átvétele. Ezek csak használatra kerültek birtokukba, a tulajdonjog továbbra is az eredeti birtokosoké volt. Az 5 ha alatti törpebirtokosoknak, ha volt is a családjukban munkaeszköz és elegendő munkaerő, a termeléshez hiányozhatott pl. a vetőmag. Ez nem lehetett ritka eset, 1953 áprilisában egy rajoni utasítás erre vonatkozóan az alábbiakat közölte a községi néptanácsokkal: „Felhívjuk a néptanácsokat, hogy azonnal intézkedjenek a 308-as rendelettel átvett földek bevetéséről, továbbá kötelezzék a kulákokat, akiknek hiányzik a vetőmagjuk, hogy azonnal szerezzék be a vetőmagvakat, ellenkező esetben vegyenek fel ellenük szabotázs jegyzőkönyvet. A Rajon nem tud semmilyen vetőmagot biztosítani sem a 308-as rendelettel az állam tulajdonába átment és megmunkálásra kiosztott területekre, viszont a kulákoknak kötelező beszerezni. Székelyudvarhely 1953. április 7.”¹⁰

8 Uo.

9 Uo. 323. f.

10 Arhivele Naționale Direcția Județeană Harghita (Országos Levéltár Harghita Megyei Igazgatósága, a továbbiakban: ANDJ Harghita), 164. 1953. 6. IV D. 65. f.

Egy újabb rendelkezés azokra a területekre vonatkozott, amelyek őszi vetések voltak, ezek termésének csak egynegyede lehetett az új birtokosoké: „azok a gazdák és intézmények, akik akár szerződéssel, akár jegyzőkönyvileg kaptak a 308-as decretum alapján őszi vetési területet az államnak a termés 75%-át kell átadják és 25% marad az illető intézménynek, illetve gazdának.”¹¹

A kollektivizálás első időszakában létrejött székelyföldi gazdaságokat a 308-as MTH alapján átvett földekkel is támogatta, megajándékozta az állam. Csík rajonban „1950 nyarán 8 kollektív gazdaság alakult, 368 szegény és középparaszt lépett be [...] A tagok által behozott összterület 554,39 ha. Nagy segítséget adott az állam a kollektív gazdaságoknak amikor ajándékozás címén adott földet örökös használatra állami tartalékból, ami 478,47 ha területet tesz ki. Így rajoni viszonylatban a 8 kollektív gazdaságnak összterülete 1052,86 ha.”¹²

Az állami kezelésbe került területek egy része továbbra is műveletlenül maradt: a Csík rajoni vb 1953. augusztus 28-i jelentésében arról számolt be, hogy „a város területén a 308-as decret értelmében az államnak átadott földekből sok maradt bevetetlen a tavasz folyamán, ami szintén rossz benyomást kelt a dolgozók között és kihatással van az újabb tagok beszerzésére”¹³ (a TOZ társulásba – O. S.). Udvarhely rajonban ugyanebben az évben az „elhagyott”-ként átvett területnek fele maradt műveletlen.

Az 1953/308. sz. MTH végrehajtásával képzett állami tartalék-földekből kárpótolták azokat a tulajdonosokat, akiknek földjeit ipari építkezésekre, utak, vasutak építésére, bányák meddőhányóinak telepítésére kisajátították. A szocialista termelőszervezetek megerősítése az állami földtartalékokból az ötvenes években folyamatos volt. Még 1958 januárjában is úgy fogalmaztak a

11 Uo. 106. f.

12 ANDJ Harghita, fond Sfatul Popular al Raionului Ciuc (Csík rajon Néptanácsa, a továbbiakban: SPRC), dos. 173/1953, 297. f.

13 ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 169/1953, 88. f.

háromszéki Szentkatolnán, hogy „a 308-as földek átmentek az állami gazdaságnak.” Ugyanekkor Futásfalván is „a 308-as földek átmentek egy tömbbe a társas gazdasághoz.”¹⁴

1954 decemberében újra szabályozták az államnak felajánlott földek művelési módját és a birtoktestek helyzetét az új gazdák tulajdoni szerkezetében. A kisbirtokosok meghatározatlan időre megkaphatták művelésre, de nem voltak tulajdonosok, az adózás, illetékek fizetése, beszolgáltatási kötelezettségek külön szabályozások szerint történtek.¹⁵

Az 1954/478. sz. törvényerejű rendelet szintén az állam javára történő „ajándékozásokat” szabályozta. A kisajátítások procedúrájának hatalmi cinizmusát a helyi megbízottak is átvették; egy beltelek kisajátításáról a korondi néptanács a következőket jelentette: a telektulajdonosok „közokiratba foglalt ajándékozási ajánlatukban az állam javára történő ajándékozásokról szóló 478/1954. sz. törvényerejű rendelet alapján a korondi néptanácsnak ajándékozzák a Korond községben lévő üres belsőségüket [...] szívesen ajánlották fel az államnak, illetve a néptanácsnak a fenti ingatlant és megtették a törvényerejű rendelet alapján az ajándékozási ajánlatukat. [...] Kérjük a néptanács javára történő ajándékozást elfogadni” – jelentette a tartományhoz a rajoni Néptanács.¹⁶

Az 1959/115. sz. rendelettel újabb magánbirtokokat kebelezett be az állam. Ekkor, a kollektivizálás második hullámában újra eljött a felszított osztályharc, a fokozottabb kulákküldözések ideje. Újra elővették a „társadalmi helyzet felülvizsgálása” eljárást, a magántulajdontól való megfosztás egyik ideológiai eszközét. Ezt az átvett területek tulajdonosainak társadalmi helyzete is tükrözi:

14 ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 9/1958, 311. f.

15 ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 281/1955, 78. f.

16 ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 583/1960, 58. f. 1960. július 21.

<i>Rajonok</i>	<i>Kulákoktól átvett terület (ha)</i>	<i>Más társadalmi kategóriáktól átvett terület (ha)</i>
Csik	1 493,55	263,69
Keresztúr	342,72	115,37
Gyergyó	405,01	127,08
Udvarhely	533,38	159,68
Sepsiszentgyörgy	1 609,63	142,92
Kézdivásárhely	1 227,89	37,60
Marosvásárhely	1 755,19	273,18
Régen	513,61	-
Erdőszentgyörgy	278,49	414,64
Maroshévíz	628,37	321,74
Marosvásárhely város	68,86	40,63
Összesen	8 856,7	1 896,53

Forrás: ANM, fond SPRMAM, dos. 178/1959, 366-368. f.

Tartományi szinten 516 kulákgazdaságból 8 856,70 ha területet adtak át az államnak.

Az átvett területek nagy része az alábbi gazdasági szervezetek tulajdonába került:

<i>Állami gazdaságok</i>	<i>Kollektív gazdaságok</i>	<i>Néptanácsok</i>	<i>Más intézmények</i>
5 778,50 ha	2 342,32 ha	360,88 ha	40,93 ha

A földek további hasznosítására vonatkozó adatokból arra is következtethetünk, hogy a szocialista szektoron belül is kiemelten támogatták az állami gazdaságokat.

Ugyanekkor a tartományi Néptanács vb határozata jóváhagyta a kulákoktól elkobzott gépek használatba vételét is. A gazdakörök és géptársulatok tulajdonában lévő gépeket az állam már az ötvenes évek első felében kisajátította. A tulajdonfosztás két

fokozatban történt. Első lépésben az újonnan alakult szocialista szövetkezetek tulajdonába vették ezeket a közületi vagytonokat, majd az 1953/86. sz. MTH alapján a szövetkezetek átadták az állami gazdaságoknak. Ilyen típusú szocialista termelőszervezet azonban még igen kevés volt a MAT-ban (1955-ben 6, 1959-ben 14.). Gép- és traktorállomás is alig volt, rajononként egy, valószínűleg ezzel is összefügg, hogy végig az ötvenes években hagytak magántulajdonban is fontos termelőeszközöket. A korszakra emlékezők szerint a gépek tulajdonosai nem rendelkeztek szabadon eszközökkel. Közmunkákra, ingyenmunkára kötelezték őket, vagy egyszerűen időlegesen kisajátították a gépeiket. Pl. a cséplőgép-tulajdonosokat a cséplés időszakára börtönbe csukták, a gépek munkájáért a család nem kapott gabonát, mégis a tulajdonosok viselték a javítási költségeket.¹⁷

1959-ben a kulák gazdaságokból elkobzott javak a MAT-ban:

Csík	8 traktor, 4 lokomobil, 13 cséplőgép
Keresztúr	1 cséplőgép
Gyergyó	3 traktor, 8 cséplőgép, 80 juh, 3 motor
Udvarhely	3 cséplőgép, 2 malom, 2 téglagyár
Régen	1 traktor, 2 cséplőgép, 1 daráló
Sepsiszentgyörgy	20 traktor 11 lokomobil, 33 cséplőgép, 10 herefejtő, 14 malom
Marosvásárhely	2 traktor, 2 cséplőgép, 1 herefejtő
Kézdivásárhely	3 lokomobil, 17 cséplőgép, 3 herefejtő, 1 malom
Maroshévíz	1 cséplőgép
Marosvásárhely város	1 herefejtő

Forrás: ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 178/1959, 368. f.

17 Orbán Ignác (sz. 1929) lövétei lakos szóbeli közlése, 2002. december 8.

Csik megyében 1960. március 5-ig 1 303 ha, Gyergyó rajonban 915 ha területet sajátítottak ki a 115/1959. MTH alapján a szocialista termelőszervezetek számára.¹⁸ A dolgot bonyolította, hogy a felajánlott földeket tagosítva kellett átadni a minden községbe kiszálló rajoni bizottságnak, egy rendelkezés értelmében a szocialista egységek csak a tagosított területekre kaphattak beruházásokat.¹⁹ A tagosítás azonban több esetben megoldhatatlan volt, az átvett földek nagy területeken szétszórt apró parcellákban heverték. Például Udvarhely rajonban a fiatfalvi Állami Gazdaságnak átadott 111 ha terület Korond, Zetelaka, Fenyéd, Máréfalva, Kápolnás, Lövéte, Farkaslaka községek határában feküdt. A tartományi Néptanács tagosítási terveket bocsátott ki a rajonoknak, pl. 1959-ben Csik rajon „össztagosítási terve ez évben 5.906 ha, amelyből az állami gazdaság részére 1.978 ha, a kollektív gazdaság részére 549 ha és a társulások részére 3358 ha [...] A tartományi Párthbizottság és a Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottságának határozata értelmében a tagosítási munkálatokat augusztus 1-ig kell befejezni.” A tervteljesítést azonban akadályozta, hogy „sok községben előfordult, hogy azok, akik földjeiket felajánlották most nem hajlandók azt megmutatni, a néptanács többszöri hívására sem jelennek meg [...] Nagy nehézséget okoz a területek beazonosítása, a parcellák mindenütt nagyon aprók, nincs sehol kataszteri alap és így sok dolgozóval kell szóbaállni a parcellák tulajdonosainak tisztázása érdekében. Így pl. Szentsimon községben 74 ha terület tagosításánál 343 dolgozóval kell cserélni, Kozmásón 29 ha tagosításánál 152 dolgozóval. A beazonosításba a helyi néptanács nem mozgósítja a dolgozókat, ott ismét sok idő pazarlódik el s a nem öntudatos elemeknek pedig lógási lehetőséget nyújt.”²⁰

A községi felajánlási iratcsomókból kiderül, hogy középparasztok is felajánlották földjeiket: pl. Szépvíztől 11 személy 206,8 ha,

18 ANDJ Mureș, fond SPRMAM, dos. 176/1959, 55. f.

19 Uo. 306. f.

20 Lucrări privind aplicarea Decretului nr. 115/1959. ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 684/1959, 30-32. f.

Szentimrén és Szentmártonban 5-5 középparaszt kb. 30 ha földet adott át az államnak.²¹

Ezek a számok arra figyelmeztetnek, hogy amikor tovább kutatjuk a rendeleti földkisajátítások társadalmi jelentését, hatását a mindennapi életviszonyokra, nem elégséges kizárólag csak a kisajátítások mennyiségi oldalával foglalkozni. A kisajátításokat követő tagosítások, földcserék körüli zűrzavarok a lokális társadalmi viszonyok belső működésére is hatással voltak. (Ennek a történetnek a jelenbe átívelő hatásai is vannak: több olyan esetről tudunk, hogy a 308/1953. MTH alapján kisajátított és a néptanácsok által használatra a kisbirtokosoknak átadott földekkel ezek utóbb beálltak a kollektív gazdaságokba, és a földek eredeti tulajdonosai 1991. után konfliktusok, perek útján próbálták megszerezni birtokaikat.)

A tartalékföldek hiába voltak a helyi néptanácsok adminisztrálásában, ezek nem mindig rendelkezhettek e területekről a településük lakóinak javára. Ha a szomszédos községek lakóinak területigényeik voltak, rajoni utasításokra át kellett adni a földeket. Pl. 1955-ben a csíkmadarasi területigénylő kisbirtokos gazdákat a „rákosi 308-as területből kell kielégíteni.”²² Egy hasonló tartalmú rajoni utasításra csíkszentimrei igénylőknek a szentsimoni tartalékföldekből adnak területeket.²³

A földkisajátítások gyakorlatilag a kollektivizálás befejezésének előestéjéig – 1962 márciusáig – folytatódtak a 115/1959. sz. rendelet alapján, és ezzel párhuzamosan folyt az állami gazdaságok, kollektív gazdaságok erősítése. A területek hasznosítása azonban nehézkes volt. Az átvevő szocialista gazdaságok vezetői gyakran kérték a tartományi jóváhagyást az átvett területek használati módjának megváltoztatására. 1959-ben tartományi szinten összesen 1077,31 ha átvett terület művelési módjának megváltoztatását kérték a rajonok, de a tartományi illetékesek 861 hektárt

21 ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 176/1959, 28. f.

22 ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 128/1955, 104. f.

23 ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 281/1955, 127. f.

visszaautasítottak. Csík rajonban az állami gazdaság vezetése a szántókként átvett földek kaszálókká való átminősítését kérte, amit azzal indokolt, hogy „meredek lejtőkön, szétszórt parcellákban, terméketlen, gyenge területeket vettek át, amelyek nem gépesíthetők.”²⁴

A mezőgazdasági hasznosítás mellett az évek folyamán más területigényléseket is a rendeleti úton kisajátított állami tartalék-alapból fedeztek. A falvakban is lassan beinduló középítkezések: szövetkezeti kereskedelmi egységek, posta, iskolák, gyógyszer-tárak céljaira a magánbirtokokból „közérdekből” (utilitate publică) sajátították ki a beltelkeket. Az ipari célú kisajátításokhoz szükséges volt a kisajátított területek volt tulajdonosainak a beleegyező nyilatkozata, mivel a telekkönyvi nyilvántartásokat nem módosították. A Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottsága indokolt esetekben adhatott örökös használatra egyéni tulajdonba is parcellákat tartalékalapból, elsősorban magánlakások építésére.²⁵

1951–1955 között katonai célokra a MAT-ban 163,8 ha területet sajátítottak ki az árkosai, gidófalvi, nyárádtói, marosszentgyörgyi néptanácsoktól.²⁶

Társadalmi viszonyulás

A levéltári iratanyagban kevés nyomát találtuk a földtulajdon rendeleti kisajátításának folyamatában a mikrotársadalmi, emberi viszonyulásoknak. Amikor az állami munkahely, vagy kisiparosok működési engedélye függött a földleadásoktól, a tulajdonosok többsége feltehetően a földek felajánlása mellett döntött. Legalábbis így emlékeznek erre a kérdezettek: „apám mészáros volt, de birtoka is volt. Ötvenháromba leadta a nagy részét, mert másképp nem kapott volna iparengedélyt. Azelőtt kellett a birtok után a

24 ANDJ Mureș, fond SPRMAM, dos. 9/1959, 437. f.

25 ANDJ Mureș, fond SPRMAM, dos. 57/1960, 173. f.

26 ANDJ Mureș, fond SPRMAM, dos. 55/1960, 16. f.

százkilós disznót s a marhahúst minden esztendőben törleszteni.”²⁷ „Édesapám ötvenháromba adta le a földjét, akkoriban a rokonok ezt furcsán nézték, még támadták is emiatt. De ő útépítő mérnök volt s nem foglalkozott a földdel s akkor felszólították, hogy válasszon. Szép birtokaink voltak, de akkor a fizetésből már jobban meg lehetett élni, mert a föld nem jövedelmezett.”²⁸

Egy csíkszentmihályi gazda 1955-ben visszakérte a 308-as alapján az előző években leadott területe egy részét (1,55 ha belterület), azzal érvelve, hogy „nem ismerte a törvényes rendelkezéseket”, azt állította, hogy a helyi hatóság az összes területe átadására kényszerítette.²⁹ Előfordult, hogy éppen az apparátusban dolgozó káder szeretett volna előnyöket az állami tartalékalapból: „a tekerőpataki községi Végrehajtó Bizottság elnöke F. I. aki tag a kollektív gazdaságban és aki tévedésbe akarta vinni a Rajoni Mezőgazdasági Osztályt ki akarva lépni a kollektív gazdaságból, nevezett diplomatikusan tárgyalni kezdett a rajoni kiküldötttel Becze elvtárssal akitől azt kérdezte, hogy cserébe azért a földért, amellyel belépett a kollektív gazdaságba kapjon egy földterületet abból a földekből amelyek a 308 számú miniszter tanácsi határozattal lettek elvéve és amely nem esik a kollektív gazdaság tagosítási körvonalaiba.”³⁰

1957 az enyhülés éve volt (Januártól megszüntették a kvótakötelezettséget, csendesebb volt a kollektivizálási kampány, jó volt a termés). Némelyek úgy gondolták, hogy az évekkel korábban kisajátított földjeiket visszaigényelhetik. Az alábbi eset – túl azon, hogy a tulajdonról való gondolkodás dokumentuma – arra is példa, hogy mennyire nem létezett a napi gyakorlatban törvényes jogorvoslat, a politika milyen mértékben átrendezte a tulajdonhoz, birtokláshoz való jogosultságok elismerésének és bizonyításának jogi lehetőségeit.

27 Pál Gábor (sz. 1943) homoródalmási lakos szóbeli közlése, 2002. november 2.

28 Vízi László (sz. 1942) csíkszeredai lakos szóbeli közlése, 2002. november 15.

29 ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 281/1955, 240. f.

30 ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 179/1953, 38–39. f.

„A Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsának Marosvásárhely. Alulírott Sántha József és Sántha Ilona, férj. Bölöni Istvánné, előbbi nyáradszeredai, míg utóbbi dicsőszentmártoni lakosok még folyó év október első napjaiban kérést nyújtottunk be a tartományi néptanácsához, amelyben kértük, hogy Szentháromság községben, Bede falván lévő be és be nem épített belsőseink és szülő ingatlanaink a szentháromsági községi néptanács adja vissza a mi birtokunkba és használatunkba, miután azokat mi törvényes öröklés jogcímén megszereztük, azok a mi kizárólagos tulajdonunkat képezik még telekkönyvileg is, azokról mi soha még használati joggal sem mondtunk le. Figyelemmel arra a körülményre, hogy előadásunk valóságát a hivatkozott kérésünkhöz csatolt hiteles telekkönyvi kivonattal is igazoltuk, tekintettel arra, hogy ezen kérésünk mikénti elintézéséről a mai napig semmi értesítést nem kaptunk: megismételjük kérésünket és kérjük annak mielőbbi elintézését. Nyáradszereda, 1957 december 23-án. Éljen a Román Népköztársaság. Sántha József, Sántha Ilona.”³¹

A tartományi vb utasította a rajoni vb-t, hogy vizsgálja ki: „milyen törvény, vagy intézkedés alapján történt a kisajátítás, ki kezeli a birtokot és a telekkönyv helyzetét is.” A kivizsgálás megállapította, hogy „a kérdéses ingatlan jegyzőkönyv alapján lett átadva a Szentháromsági Néptanács javára, amely ingatlant még az Ideiglenes bizottság vette át. Az ingatlant a községi néptanács használja, az épületben pedig társas gazdasági tagok laknak. A külsőségeket a községi néptanács mint az apaállatok földjének használja.”³² A helyi Néptanács „jegyzőkönyvileg” sajátította ki a család ingatlanait és ez az eljárás elegendő volt a korabeli joggyakorlat szerint, hogy a tartományi Néptanács a panaszosok kérelmét elutasítsa: „tekintettel arra, hogy a kérdéses ingatlanok át vannak véve jegyzőkönyvileg.” A tulajdonviszonyok megállapításánál a községi ideiglenes bizottság jegyzőkönyve jogerős dokumentum volt a telekkönyvben jegyzett tulajdonjoggal szemben. A

31 ANDJ Mureș, fond SPRMAM, dos. 17/1958, 39. f.

32 Uo. 38. f.

jog a sztálini típusú uralomgyakorlás szolgálai eszköze volt, „rendelkezései és jogosítványai a gyakorlatban a kiszámíthatatlan felső pártakarat és az azt végrehajtó igazságügyi káderek által bármikor hatályon kívül helyezhető fikciók és illúziók voltak.”³³

Szabályos adás-vétellel, az ingatlanok reális értékén történő tranzakcióval a tulajdonosok és az állami vállalatok, intézmények között csak a legritkább esetben találkozunk a levéltári dokumentumokban. Ilyen ügyleteket csak hosszas bürokratikus procedúra után lehetett kötni. A vásárló, területigénylő vállalat terjedelmes indokoló dokumentációt terjesztett fel az illetékes minisztériumhoz, a minisztertanácsi határozat és a Nagy Nemzetgyűlés jóváhagyása után tartományi bizottság szállt ki a helyszínre és elemezte a magántulajdonosnak ítéltető kártalanítás feltételeit. (Egy ilyen példa volt 1958-ban a borszéki APEMIN állami vállalat maros-hévízi területvásárlása, amikor az eladó magántulajdonos nem volt hajlandó alkuba bocsátkozni és végül a forgalmi értékén sikerült eladnia ingatlanát a vállalatnak.³⁴)

Lakóházak, nyaralók rendeleti kisajátítása

A magántulajdontól való megfosztás egy másik formája a házak, udvarok, melléképületek rendeleti kisajátítása volt. Az 92/1950. sz. rendelet, az 1390/1953. MTH és az 524/1955. törvényerejű rendeletek alapján államosították végig az ötvenes évek folyamán az „osztályidegen elemek” – kispolgárok, kereskedők, hivatalnokok, kulákok – javait. A végrehajtási utasítások bonyolult pontozási rendszer alapján határozták meg az államosításra felterjeszhető ingatlanok kritériumait. Az épületek alapterülete, az építőanyagok, településkategóriák figyelembe vétele mellett fontos, esetenként perdöntő volt a tulajdonosok társadalmi származása és a népi demokratikus rendszerrel szembeni maga-

33 Balla Bálint: *Szűkösség. Kultúrszociológiai tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 282. p.

34 ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 53/1959, 81–98. f.

tartása. A 92/1950. sz. rendelet későbbi felülvizsgálására azért volt szükség, mert nem minden osztályidegen elem ingatlanát vették nyilvántartásba és javasolták államosításra.³⁵

1953 májusában a rajoni néptanácsokhoz „szigorúan bizalmas” jelzéssel érkező végrehajtási utasítás (1390/1953.) a technikai részletek mellett arra vonatkozó utasításokat is tartalmazott, hogy az államosítási javaslatok szigorú titokban „a legnagyobb konspiratív jelleggel történjenek, mivel ez államtitok” és az ellenséges elemek híresztelése se keltsenek nyugtalanságot a lakosság körében.³⁶ A bürokraták – még ilyen közvetett módon is – csak ritkán vallották be gyengeségüket, félelmüket a társadalmi ellenállástól.

Az utasítások végrehajtására megalakították a központi és helyi bizottságokat. Ezek államosítási javaslatait a községi, városi végrehajtó bizottság és a pártbizottság is elemezte. A városi és községi végrehajtó bizottságok felterjesztéseit a rajoni Jogügyi Hivatal véleményezte és indokolta az államosítási javaslatokat. A leggyakoribb érvelés a tulajdon kisajátításának indoklása mellett a „szocialista szektor erősítése és fejlesztése”, az „ingatlanvaló jobb gazdálkodás”, vagy a „kizsákmányolási eszköztől való megfosztás” volt. Ezután a rajoni bizottság a rajoni vb és a pártbizottság elé terjesztette az államosításra javasolt ingatlanok dokumentációját, innen felterjesztették a tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottságához. Először a tartományi bizottság elemezte a dokumentumokat, majd bemutatta a párt bürojának és a vb-nek.

A rendeletek, utasítások alkalmazása részben függött a helyi vezetők beállítódásától, ritkán előfordult, hogy az ingatlan-tulajdo-

35 Raj. 1953. D. 48. 43. f. Megjegyzés: itt és a továbbiakban a »Raj« jelzetű hivatkozások a Székelyudvarhely Rajoni Néptanács magángyűjteményekben fennmaradt hivatalos iratainak másodpéldányai. Az első példányok bizonyára a Nemzeti Levéltár Hargita megyei raktáraiban hevernek, a rajon iratanyaga rendezetlen, kutathatatlan. A forrásként használt iratok másolatban a szerző tulajdonában vannak.

36 Uo. 59. f.

nosok kapcsolatrendszerének is szerepe volt a felmentő érvelésekben.

1958-tól, a kollektivizálás második hullámával párhuzamosan, fokozódott más tulajdonosi kategóriák tulajdonfosztása is. Ennek az újabb tulajdon elleni kampánynak a hivatalos jelszava a „társadalmi helyzet felülvizsgálása” volt. Az akcióval újabb államosítási hullám indult, de ekkor más diszkriminatív intézkedéseket is hoztak, pl. a nyugdíjak megvonását az osztályidegennek minősített kategóriáktól, a kizsákmányolási adó bevezetését az albérletbe adott lakófelületekre.

1958 nyarától a rajoni Néptörvényszék döntései alapján elkezdődött az államosított ingatlanok telekkönyvezése a román állam javára. Majd egy következő jogi aktussal szocialista vállalatok, intézmények tulajdonába adták a már állami tulajdonú ingatlanokat. A tartományi Pénzügyi Osztály sorozatban bocsátotta ki az állami tulajdonba vett ingó és ingatlan vagyonok szocialista tulajdonba helyezéséről szóló utasításokat. Az állami tulajdonlást szentesítő bírósági döntések után a helyi néptanácsok, kultúrotthonok, állami gazdaságok, vállalatok adminisztrálására bízták az államosított vagyont. Az államosított lakásokban lévő ingóságok az 1958. február 25-i 2019. sz. pénzügyminiszteri rendelet alapján „fizetés nélkül” kerültek a szocialista intézmények tulajdonába.

1958 decemberében a Tusnádfürdői Néptanács VB „33 államosításra javasolható villa épület” dokumentációját terjesztette fel a rajoni vb-hez, az épületekben található tárgyi leltárral együtt (1.418 tárgy leírása érdekes társadalomtörténeti adalék a tulajdonosok vagyoni helyzetéről, ízléséről, szabadidős tevékenységről; a bűrtörzst egy része később állami gazdaságokhoz került).³⁷

1959-ben Csíkszeredában 66, Tusnádfürdőn újabb 8, Hargita-fürdőn 2, Karcfalván 9, Szépvízen 5, Csíkszentdomokoson 2, Csíkszentmártonban 1 ingatlan kisajátítását javasolta a Rajoni VB a tartományi felettesnek. A Csíkszeredai Néptanács VB ugyanazt az ingatlant, amelyet 1953-ban nem javasolt államosításra, mert

37 ANDJ Mureș, fond SPRMAM, dos. 17/1958, 233–257. f.

nem érte el a rendelkezésekben meghatározott pontszámot, 1959 januárjában államosításra terjesztette fel. Ugyanis a tulajdonos társadalmi helyzetének felülvizsgálásában új elbírálási szempontok merültek fel: a bizottság kiderítette, hogy textilkereskedő és horthysta kapitány volt, házát kizsákmányolásból és kizsákmányolási céllal építette.³⁸ (A „kizsákmányolási célt” jelenthette az albérletbe adott lakrész vagy egy-két cselédszoba is.)

1959-ben a MAT területén a 92/1950. és az 524/1955. sz. MT határozatok alapján összesen 868 tulajdonos ingatlanát javasolták államosításra. Az országos komisszióhoz felterjesztett dokumentáció 234 esetben volt hiányos, 181 esetben kérdésesnek minősült a javaslat, 22 esetben fent nem javasolták az államosítást és 38 esetben további elemzésre szorult az államosítási javaslat.³⁹

Az ingatlanok államosítását „kontesztálások”, fellebbezések sorozata követte, de ezek a legritkább esetben végződtek a volt tulajdonosok kártalanításával. Egy ilyen ritka eset volt a kommandói Toma Mihályé, akinek több évi pereskedés után sikerült visszaigényelnie államosított házát, ebben a harcában a községi és a rajoni vb is támogatta.⁴⁰

Ingatlan kisajátítások történhettek alulról jövő, helyi kezdeményezésekre is. 1952-ben a muzsnai kollektív gazdaság vezető tanácsa – ideológiai szempontból terhelő bizonyítékok és a hatalmi nézőpontból tetszetős ígéretek csokorba gyűjtésével – kért egy ingatlant: „Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságának, Székelyudvarhely. A muzsnai Előre kollektív gazdaság vezető tanácsa azon kéréssel járul a Rajoni Néptanács Végrehajtó bizottságához, hogy idős Dénes Mózes kulákot az ifjú Dénes Józsefhez, vagyis a fiához költöztetni elrendelni szíveskedjék az alábbi indokok miatt: idős Dénes Mózesnek van egy nagyobb 4 szobás és egy kisebb 4 szobás háza, a fiának szintén van egy külön álló 3 szobás háza. Tekintettel arra, hogy az egyik nagy házra a kollektív gazdaságnak szüksége

38 ANDJ Harghita, fond SPRC, dos. 621/1959, 1959. január 2.

39 ANDJ Mureş, fond SPRMAM, dos. 9/1959, 394. f.

40 Uo. 413–436. f.

van raktár helyiségnek, míg a másokra mint brigádos irodának, mivel jelenleg a brigádosok a „Vörös sarok” helyiségben dolgoznak, a párt munkát egyáltalán egészséges vonalon ne lehet vinni a jelenlegi székházban – megjegyezzük, hogy ezen két ház egy belsősegen – egy udvaron fekszik, ahol megfelelő istálló is van, ahová 16 drb fejő tehenet mint mellék gazdálkodást lehetne beállítani – úgy ezen kulák könnyen át telepíthető és át költöztethető a fíjához, amely benvalót a feketézésből – kizsákmányolásból szerezte – Tekintetbe véve a fent említetteket, és az ügy sürgösségére valamint arra is, hogy a kollektív gazdaságnak remény feletti gabona termése lett amelyet raktár helyiség hiánya miatt nem tud elhelyezni, kérünk sürgős intézkedést. Székelymuzsna 1952 augusztus hó 9. Harcoljunk a békéért!”⁴¹

A Rajoni Néptanács VB három nap múlva jóváhagyta a tulajdonos kitelepítését. A kilakoltatott gazdának 9,40 ha birtoka volt, szolgát tartott, ezért 1951 tavaszáig kuláklistán volt, ahonnan ekkor törölték, 1952 tavaszán beállt a kollektív gazdaságba. Innen hamarosan kizárták és újra kuláklistára került.⁴²

A járadékok megszüntetése

A nyugdíjjáradék nem tartozik a tulajdon fogalmába, de ennek a jogosultságnak a birtoklása, vagy az ettől való megfosztottság állapota közvetetten a társadalmi szereplők tulajdonosi jogosítványainak gyakorlását is jelenti. Ezért úgy gondolom, hogy a rendeleti tulajdon-kiszajátítás tárgyköre alatt vizsgálható a nyugdíjelvonás is, mint a tulajdon használatában való korlátozás. A politikai hatalom az 1178/1959. MTH alapján rendelte el a nyugdíjasok társadalmi helyzetének felülvizsgálását. A rendelkezés értelmében tartományi és rajoni nyugdíjjogosultságot elvonó bizottságok alakultak. Az alábbiakban egy rajon – Székelyudvar-

41 Raj. Acte confidentiale, 1952.

42 Raj. Kulák ügyekkel kapcsolatos különböző iratok 1952–1953. D. secret 39. A Rajoni Végrehajtó Bizottság által 1952. június 17-én összeállított kuláklista adatai.

hely – példáján mutatjuk be a társadalmi diszkrimináció eme újabb formájának gyakorlatba ültetését.

Székelyudvarhely rajonban a felülvizsgáló bizottságot a rajoni vb 1959. augusztus 28-án alakította, tényleges működését szeptember 7-én kezdte meg. Később a „rajoni pártbizottság büroja elrendelte az összes nyugdíj ügyiratcsomók újbóli átvizsgálását és leverifikálását, amely most van befejezés előtt” [a jelentés kelte november 18. – O. S.]. A verifikálások azt jelentették, hogy a bizottság megvizsgálta a nyugdíjasok múltbeli politikai hovatartozását, szolgálati beosztását, viszonyulását a szocialista államrendhez, a munkásosztály érdekeihez. Mivel e viszonyulások megállapításában a kivizsgálók bármilyen kijelentést, feljelentést figyelembe vehettek, tág tere nyílt a szubjektivitásnak. A nyugdíjasok társadalmi helyzetét az ügyészségtől, néptörvényszéktől, tartományi milíciától, állambiztonsági szervektől begyűjtött adatok, illetve személyes nyilatkozatok alapján állapították meg. A felülvizsgált kategóriák: a népjóléti, állami társadalombiztosítási, kisipari, szövetkezeti, katonai és belügyi intézmények nyugdíjasai voltak. A rajoni vb minden esetben jóváhagyta a nyugdíjelvonó bizottság javaslatait, az érintettek többségével szeptember hónap folyamán közölték a nyugdíjak megszüntetését.

A MTH 30 nap fellebbezési időt engedélyezett. A rajonban 1 305 nyugdíjas helyzetét vizsgálták ki. November közepéig a bizottság 66 nyugdíjas esetében javasolta a nyugdíjak megvonását. A rajoni vb ezeket kivétel nélkül jóváhagyta, a „Végrehajtó Bizottság végzését 56 nyugdíjas megfellebbezte.” Ahogy folytatódtak a felülvizsgálások, nőtt a fellebbezők száma is, 1959. december végéig 162 fellebbezést nyújtottak be a rajoni vb-hez. A fellebbezők iratcsomói a rajoni néptanáctól „elbírálás végett fel lettek terjesztve a tartományi néptanács végrehajtó bizottságához.” A tartományi nyugdíjelvonó bizottság a fellebbezések tárgyalására kiszállt a rajoni székhelyekre, ahol a rajoni bizottsággal együttes ülésen tárgyalás alá vették a fellebbezéseket.

Székelyudvarhelyen 1959. december 25-én került sor egy ilyen gyűlésre. A bizottságok tagjain kívül ott voltak a belügy tartományi és rajoni szerveinek képviselői, a pártbizottság titkára és a személyzeti osztály vezetője is. A felülvizsgálások nyomán születő döntésekben elsődleges szerepük a rajoni bizottságoknak volt. A „társadalmi helyzetet” a személyes életutak történetéből kiemelt epizódok felnagyításával, a kivizsgálás jelenének politikai elvárásaival szembeállítva értékelték.

Alább egy székelyudvarhelyi értelmiségi foglalkozású nő ügyének tárgyalási jegyzőkönyvéből idézünk részleteket. Azért választottuk ezt a példát (a gyűlésen tárgyalt 20 eset közül), mert az egyik legkomplexebb helyzetleírás (utalások történnek más fennebb tárgyalt rendeleti kisajátítási formákra is) és a rajoni bizottság perdöntő szerepe is kiemelkedő a végleges döntésben. „Szilágyi Margit elvtársnő felolvassa a fentnevezett fellebbezését és ismerteti a vizsgálat alapján beszerzett nyilatkozatok tartalmát, amelyek szerint 6 RMP aktivista, illetve párttag igazolja azt, hogy fentnevezettnek nem volt antidemokratikus, reakciós, népellenes magatartása. 1940–1944 között a zsidóüldözések idején az általa vezetett Tanítóképzőbe zsidó gyermekeket és tanárokat vett fel. A zsidók elhurcolása idején a zsidó gyermekek érdekében fellépett és egy gyűlésen kikelt a zsidók elleni embertelenség ellen. Az iskolájában nem volt sem IKE szervezet sem pedig Cserkész szervezet. Az is igaz, hogy a fentnevezett szélsőséges vallásos szellemet képviselt és ilyen irányba nevelte a tanulókat. Tehát nem áll fenn a rajoni bizottság jegyzőkönyvében felhozott ok, tehát a nevezettet fasiszta tevékenységgel vádolni nem lehet. A rajoni bizottság ellenben a következő bizonyítással jön: Fentnevezett férjének [...] akivel 1930-as évek után kötött házasságot, 1953 évben még 46 Ha. földterülete volt, volt még 25 hold erdőjük is, amely az 1948. évi alkotmány alapján államosítva lett. Tehát fentnevezettek /mint feleség közösen élvezte a vagyon jövedelmeit férjével/ földesuraknak minősíthetők, birtokuk földesúri birtok volt, amely a helyi szervek ébertelensége folytán kimaradt az 1949

évi 83/1949 számú törvényrendelettel történő államosításból, valószínű azért, mert már az erdők államosítva lettek, így a megmaradt mezőgazdasági terület nem haladta meg az 50 Ha.-t. Fentnevezettek birtokukat egyébként a 308 számú M.T.H. alapján adták át az államnak, amelynek egy részét később 1957-ben próbálták visszaszerezni és ennek érdekében polgári pert indítottak az állam ellen. A földesúri birtokon kívül fentnevezetteknek még volt egy ezüstróka tenyészetük is. Mindezeket a rajoni bizottság megfelelően dokumentálta s még azt is, hogy a fentnevezett férjének első házasságából volt egy fia, akit ő nevelt fel, a horthysta rendszer idején országgyűlési képviselő volt, aki Székelyudvarhelyen több szovjetellenes filmet vetített „vörös veszedelem” címen. Figyelembe véve a fenti indokokat, a tartományi bizottság megállapítja, hogy a fentnevezett az 1178/1959 számú M.T.H. 1. Szakasz g. pontjában foglalt rendelkezés alá sorolható és nem az f. pontban ezért egyhangúlag a következő határozatot hozza [...] Mint indokolatlant elutasítja dr. Vass Gizella fellebbezését megállapítva azt, hogy fentnevezett az 1178/1959 sz. MTH 1 szakasz g. pontjában foglalt rendelkezései alá esik és fenntartja a rajoni nyugdíj elvonó bizottság 17/1959 számú határozatát.”⁴³

A kevésbé fontosnak tekintett társadalmi szereplők esetében egyszerűbb volt az érvelés. A nyugdíj elvonásához elég volt egy-két állítás vagy minősítés. Például: „a kollektív gazdaság szervezése idején ellenséges magatartást tanúsított és ellenpropagandát fejtett ki”; „az egyházi reakció támogatója, akadályozza a helyi néptanács munkáját”; „akadályozta a mezőgazdaság szocialista átalakítását, a népi demokratikus rendszer nyílt ellensége”; „volt kulák, aki még arra is vetemedett, hogy a fiát eltíltsa az IMSZ mozgalomban való részvételtől és ezért édes gyermekét ki is tagadta”; „aknamunkát fejtett ki a kollektív gazdaság ellen”, stb.

A rajoni vb tartományhoz küldött tájékoztató jelentésében (1959. november 16.) beszámolt az intézkedések társadalmi fogad-

43 Raj. XIV. Actele pentru aplicarea HCM. No. 1178/1959.

tatásáról is: „Mindazoknak hangulata, akik meg lettek fosztva a nyugdíj jogosultságától, rossznak mondható. Ellenben a dolgozó tömegek meglepedéssel fogadták ezen döntést és a közvélemény helyeselte a nyugdíjjogosultság megvonását ezen kategóriába tartozó egyénektől.”

A felülvizsgálások, nyugdíjelvonások és fellebbezések 1960-ban is folytatódtak.

Összefoglalás

Dolgozatunkban a társadalom uralásának, a hatalom és az alávetettek közötti függőségi viszonyok működtetésének sajátos eseteit tárgyaltuk.

A rendeleti tulajdon-kisajátítás a politikai hatalom kezében a társadalom uralásának állandó eszköze volt. Alkalmazására külső és belső hatalmi viszonyokba ágyazottan, a politikai prioritások függvényében változó intenzitással került sor. Eddigi kutatásainkból az derül ki, hogy a MAT időszakában két ingatlan kisajátítási csúcsidezőszak volt (1952–1953 és 1958–1960). Az időzítése korrelálható a terror és az elnyomás más formáinak erősödő időszakával, mint pl. az eszkálálódó hatósági erőszak (kitelepitések, bebörtönzések, internálások), a kollektivizálási kampány erősítése, a társadalmi helyzet „felülvizsgálása” utáni nyugdíjelvonások.

A MAT kutatás egyik megválaszolható kérdése, hogy az 1952-ben létrehozott adminisztratív szerkezetnek volt-e szerepe a területén élő magyar lakosság társadalmi érdekeinek, etnikai identitásának védelmében. A tulajdonviszonyok alakulását közép-pontba állító kutatásaink még nem szolgáltak adalékokkal ennek a feltételezett védelmező szerepnek az alátámasztására. Előfordult néha, hogy egy-egy megátalkodott kisember szembezállt a hatalommal, visszaigényelte államosított ingatlanát, és a több száz átnézett esetből arra is volt példa, hogy a helyi vezetés támogatásával sikeresen zárultak az ilyen akciók. De ezekben a helyzetekben inkább az egyéni érdeket pártoló helyi vezetőket és az

igazságukat kereső egyéneket összefűző lokális kapcsolatoknak a hatalmi viszonyokkal szembeni ritka győzelméről volt szó. Ilyesminek azonban igen kevés nyoma van a levéltári iratanyagban: a községi, rajoni és tartományi vezetők igyekeztek maradéktalanul, sok esetben túlbuzgóan végrehajtani a központi rendelkezéseket.